

УДК 271.2-754(477.81)

О. М. Федчук

ORCID 0000-0002-8494-9066

Волинська духовна семінарія

A. Fedchuk

Volyn Orthodox Theological Seminary

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКІ ЦЕНТРИ НА ВОЛИНІ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ

Greek Catholic Centres in Volyn during Interwar Poland

В статті досліджено мережу греко-католицьких релігійних осередків на Волині, що розвивалася тут у 1920–1930-х рр. в місцях, де компактно проживали колоністи з Галичини. Розкрито роль редемптористів у формуванні та духовній опіці цих релігійних центрів, розкрито обставини перетворення частини з них на окремі парафії. З'ясовано причини підпорядкування цих парафій не уніатській ієрархії Галичини, а Луцькому католицькому єпископу. Водночас простежено контакти духовенства вказаних парафій із львівським духовним центром. Підкреслено на тісних адміністративних контактах, які волинські греко-католицькі осередки мали з неоунійними парафіями, що виникли і діяли у Волинському воєводстві Другої Речі Посполитої у цей же час.

Ключові слова: неоунія, греко-католицизм, єпископ Миколай Чарнецький, єпископ Адольф Шельонжек, Волинське воєводство, Оздютичі, Антонівка.

After the unification of the Volyn and Halychyna regions within the revived Polish state, colonies of Halychyna who had purchased land in the region began to emerge in various parts of Volyn. Since all of these settlers were Greek Catholics, the question of their spiritual care arose, as there were no Greek Catholic parishes in Volyn. This mission was undertaken by Redemptorist monks, invited from Lviv by the Catholic bishop of Lutsk, Adolf Shelonzek. At the same time, the Neo-Union movement began to spread in Volyn, an attempt by the Catholic Church to win over the local Orthodox population.

The purpose of this article is to analyze the development of the network of Greek Catholic religious centres in the Volyn Voivodeship of the Second Polish Republic, in the context of its connection with the Neo-Union Church. The development of Greek Catholicism in Volyn during interwar Poland has not yet been studied in detail. The relevance of this study is heightened by the approaching centenary of the establishment of the first Greek Catholic and Neo-Union centres in the Volyn Voivodeship.

The research methodology is based on the principles of historicism, objectivity, and a critical approach to the analysis of source material, using a variety of historical and interdisciplinary methods: descriptive, systemic-structural, comparative-historical, statistical, and biographical.

The study found that the first Greek Catholic centres in the Volyn Voivodeship were established in 1926 in the Kostopil district. Similar centres also existed in the Gorokhiv, Kovel, Volodymyr, and several other districts.

Over time, separate Greek Catholic parishes were established in the villages of Ozdyutychi and Antonivka, while priests continued to visit other areas with significant settlements of immigrants from Halychyna on an irregular basis. The general oversight of these centres was carried out by the apostolic visitor for the Uniates of Volyn, Bishop Mykola Charnetskyi. However, all of these centres remained administratively subordinate to the Catholic bishop, who had the authority to establish Greek Catholic parishes in Volyn and appoint priests to them. This structure

brought the Greek Catholics of Volyn closer to the adherents of the Neo-Union, who were also under the bishop's authority.

Keywords: Neo-Union, Greek Catholicism, Bishop Mykola Charnetskyi, Bishop Adolf Shelonzek, Volyn Voivodeship, Ozdyutychi, Antonivka.

2024 р. виповнюється рівно сто років від початку поширення в Польщі неоунійного руху, який виник як проєкт Католицької Церкви, що мав на меті приєднати до неї православних зі «східних кресів» Польщі. Їм пропонували повністю зберегти православний богослужбовий обряд за умови підпорядкування Римському папі. 1925 р. перша неоунійна парафія з'явилася у Волинському воєводстві. До кінця 1920-х рр. на Волині функціонувало близько 10 таких парафій, а напередодні Другої світової війни їх було 14. На неоунію (її ще називали унією східного, слов'янського чи візантійського обряду) зголосилося загалом близько семи тисяч раніше православних волинян, що свідчить про маловтішні для католиків результати неоунійної акції.

Якщо православні мешканці Волині не виявляли інтересу до поширення тут унійного руху, то зовсім інакше на цю справу дивилися вихідці з Галичини, які мешкали у Волинському воєводстві. Однак вони були заінтересовані не в поширенні неоунії, а у відкритті тут греко-католицьких духовних центрів з українським духовенством із Галичини та звичними для них богослужбовими обрядами. Тому одночасно з унією східного обряду на Волині почала розвиватися мережа греко-католицьких осередків.

Унійний рух на Волині в Другій Речі Посполитій (як неоунійна, так і греко-католицька його гілки) доволі рідко потрапляв у фокус уваги дослідників. На особливе відзначення заслуговують праці Р. Скакуна (Скакун, Р. 2007, с. 204–247; Скакун, Р. 2018, с. 72–189), котрий детально описав витоки неоунійного руху та ставлення до нього польської влади й католицької ієрархії, висвітлив причини та обставини занепаду неоунії. Тільки в загальних рисах про неоунію писали вітчизняні дослідники В.-Ю. Ковалів (Ковалів, В.-Ю. 2007, с. 271–288), Ю. Крамар (Крамар, Ю. 1998, с. 68–73; Крамар., Ю. 2015, с. 206–215), М. Кучерепа (Кучерепа, М. 2010, с. 134–141), Н. Стоколос

(Стоколос, Н. 1999, с. 74–89). Варта уваги й монографія польської авторки Ф. Жеменюк (Rzemieniuk, F. 1999). Проте всі ці роботи порушували передусім проблеми неоунії, а не греко-католицької організації для галицьких колоністів. Серед досліджень на цю тему відзначимо хіба що монографію Г. Марчук-Футали (Марчук-Футала, Г. 2023) про с. Озютичі, невелику частину якої присвячено заснуванню та функціонуванню тут греко-католицької парафії. Також Р. Лагіш (Лагіш, Р. 2014, с. 81–86) опрацьовував місіонерську діяльність серед волинських греко-католиків єпископа Миколая Чарнецького та редемптористів.

На меті цієї статті — аналіз розвитку греко-католицьких осередків на Волині у 1920-х — 1930-х рр. Її досягнення потребує розгляду таких аспектів: місія редемптористів серед галицьких колоністів, динаміка розвитку та основні місця поширення, утворення окремих парафій в Антонівці й Озютичах, духовне й адміністративне підпорядкування греко-католиків Волині, церковний клір. Більшість із цих проблем раніше не розглядалися, їх вирішення становить наукову новизну дослідження.

В основі джерельної бази статті — документи Державних архівів Волинської і Тернопільської областей і Архіву нових актів у Варшаві. Окремі статистичні відомості було опубліковано в українській та польській пресі міжвоєнного періоду. Використано також спогади одного з місіонерів-редемптористів Романа Бахталовського, котрий описував місію цих священників серед галицьких колоністів на Волині.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності й критичного підходу до аналізу джерельного матеріалу. Висвітлити розвиток греко-католицьких осередків дало змогу використання описового методу. Завдяки системно-структурному методу вдалося розглянути греко-католицтво на Волині як цілісне явище в сукупності його елементів (окремих осередків). Порівняльно-історичний метод задіяно для порівняння умов розвитку унійних парафій у різні проміжки часу.

Статистичний метод допоміг простежити динаміку кількісних змін у неоунійних парафіях Волині.

Галичина й Волинь об'єднались у відродженій Польщі на початку 1920-тих рр. Одним із важливих завдань польського уряду тоді стало встановити кількісне співвідношення поляків до неполяків на «східних кресах». Розпочалася примусова парцеляція земель, які виділялися тут передусім польським осадникам, і тільки 20 червня 1924 р. було прийнято закон, яким надавалося право купувати землю «на кресах» не лише полякам, але й особам інших національностей (Баран, З. 1998, с. 147–148). Відтоді землі на Волині почали купувати вихідці з Галичини, які намагались утворювати тут колонії. Оскільки галичани були греко-католиками, це вкрай непокоїло місцеве православне духовенство. Один зі священників рапортував у Костопільський повітовий місіонерський комітет, що в межах його парафії оселилося близько сотні галичан, яким за високими цінами продали землі місцеві селяни, котрі в пошуках кращого життя з сімействами виїздили до Америки й Канади. При цьому галичани-уніати продовжували «натовпами ходити парафією за купівлею землі», пропонуючи дуже високі, потрібні для цієї місцевості, ціни за землю й розплачуючись доларами³⁷⁰.

Цілком зрозуміло, що галицькі колоністи, оселившись на Волині, шукали можливостей задовольнити свої релігійні потреби. Однак, якби вони й мали змогу утримувати греко-католицьких священників, то запросити таких із Галицької греко-католицької митрополії не могли. Річ у тім, що, за умовами конкордату між Ватиканом і польським урядом, що набрав чинності 3 серпня 1925 р., жоден уніатський єпископ не мав права духовної опіки над вірними, які проживали за територіальними межами Галицької митрополії, тоді як католицькі біскупи мали право пастирської опіки над усіма віряними, незважаючи на різницю в обрядах (Пилипів, І. 2013, с. 154). Отже, духовна

³⁷⁰ Державний архів Тернопільської області (Держархів Тернопільської обл.). Ф. 148. Оп. 2. Спр. 556. Арк. 55.

опіка за вихідцями з Галичини покладалася на Луцького біскупа, яким із початку 1926 р. був Адольф Шельонжек.

Як обслуговування галицьких колоністів, так і місіонерство серед православних волинян біскуп вирішив доручити редемптористам східного обряду з монастиря у Збоїсьці біля Львова, яких запросив на Волинь невдовзі після свого призначення сюди. Адольф Шельонжек забажав, щоб місію очолив бельгієць Рішард Костенобль і щоб до групи відряджених на Волинь увійшов також Миколай Чарнецький³⁷¹. Біскуп запропонував редемптористам на вибір ревіндиковані в православних колишні католицькі культові будівлі у Загорові, Вишнівцях та Яловичах, де вони могли б відкрити монастир. Однак редемптористів ці приміщення не влаштовували, оскільки вони побоювалися, що претензії на них можуть із часом висунути колишні власники. Між тим, від одного з латинських ксьондзів із Костополя місіонери дізналися, що чимало колоністів із Галичини мешкає в тамтешніх околицях. Тому восени 1926 р. редемптористи Рішард Костенобль (начальник місії), Григорій Шишкович і Микола Чарнецький із двома послухниками вирішили оселитись у Костополі. Тут вони винайняли дім, в одній із кімнат якого влаштували каплицю, де щоденно звершували богослужіння за східним обрядом, проповідуючи українською мовою. Як це, так і заведення в місіонерів борід, було розраховане на успіх серед місцевих православних. Натомість під час численних поїздок у села до галицьких колоністів, яких на Костопільщині налічувалося близько півтори тисячі, редемптористи служили за звичними для греко-католиків обрядами³⁷².

Місіонери планували розширити діяльність на Костопільщині. На початку 1927 р. вони звернулися до Луцького біскупа з пропозицією заснувати в повітовому центрі першу на Волині греко-католицьку парафію. Однак Шельонжек поставився до цієї ідеї вкрай негативно, побоюючись, імовірно, розширення впливу греко-католиків на Волині за рахунок Католицької церкви.

³⁷¹ Бахталовський Р. *Апостол з'єдинення наших часів*. Львів, 2021. С. 46.

³⁷² Redmptorysci wschodni na Wolyniu // *Oriens*. 1933. № 1. S. 23.

Тому він не лише не схвалив відкриття такої парафії, але й зобов'язав усіх колоністів підпорядкуватися місцевим ксьондзам. Метричні книги, які завели редемптористи, також підлягали переданню в костел (Лупій, О. 2014, с. 77).

За словами редемпториста Романа Бахталовського, на рішення біскупа вплинули скарги латинських ксьондзів, котрі дуже болісно сприймали увагу місцевих католиків до місіонерів. Оскільки редемптористи намагалися, особливо з українцями, спілкуватись українською мовою, ксьондзи стверджували, що редемптористи поширюють український націоналізм³⁷³.

Отже, обставини склалися так, що редемптористам слід було виїхати з Костополя. Однак вони не ліквідували свою місію на Волині, а перенесли її у вересні 1927 р. до Ковеля. Однією з найвагоміших причин такого вибору місця наступного осідку стало важливе значення цього міста як залізничного центру, від якого існував зручний доїзд у ті повіти, де мешкали галицькі колоністи. Окрім цього, звідси було легко потрапити до Львова, адже редемптористи тісно контактували зі своїм монастирем та Галицькою митрополією.

Оселившись у Львові, редемптористи вже не змінювали місця осідку на Волині. 1931 р. вони отримали від влади колишній православний храм, біля якого побудували освячений восени 1932 р. монастирський корпус³⁷⁴. Задля оптимізації душпастирської діяльності серед греко-католиків вони розділили Волинь на 20 місіонерських осередків, кожен із яких відвідували раз чи двічі на місяць.

Однак у місцях, де відчувалася перспектива організації міцного осередку, місіонери затримувалися довше. Так, наприкінці осені 1927 р. православний священник с. Цегів Горохівського повіту, де існувала неоунійна парафія, рапортував у Волинську духовну консисторію, що редемптористи Григорій Шишкович і Миколай Чарнецький уже місяць перебувають у с. Бубнів. У хаті місцевого православного селянина вони влаштували тимчасову

³⁷³ Бахталовський Р. *Апостол з'єдинення наших часів*. Львів, 2021. С. 46–53.

³⁷⁴ З успіхів унії у Ковлі // *Діло*. 1932. № 235. С. 3.

молельню, а від галичан-колоністів намагаються отримати ділянку під кладовище й каплицю³⁷⁵. Після будівництва цієї каплиці в Бубнів неодноразово приїздив отець Миколай Чарнецький, який «мешкав у вбогій хаті, в одній кімнаті з господарем та сімома його дітьми» і «за кілька днів перебування мав виконати роботу пароха за весь рік»³⁷⁶.

У другій половині 1920-тих рр. на Волині постало відразу декілька греко-католицьких каплиць. В окремих випадках греко-католикам дозволяли молитись у католицьких костелах. Але часто богослужіння звершувалось у приватних помешканнях, які виділяли самі колоністи. Молитва у бідних селянських хатах була особливо пам'ятною для редемптористів, один із яких згадував: «Не раз треба було притулитись у маленькій хатині, щоб відслужити Службу Богу. Збирається в хатині горстка людей і під булькіт борщу, що вариться, і під мекання телят, схованих під столом, правиться Свята Літургія, голоситься Слово Боже» (Марчук-Футала, Г. 2023, с. 212).

З часом біскуп Адольф Шельонжек переглянув свою позицію щодо організації на Волині греко-католицьких парафій, вирішивши все ж улаштувати такі у місцях найбільшого скупчення колоністів із Галичини. Можливо, до цього спонукало бажання дещо розширити невеличку мережу неоунійних парафій Волинського воєводства, які також підпорядковувалися йому. 1929 р. першу греко-католицьку парафію на Волині було зареєстровано в с. Оздютичі (нині — Озютичі) Горохівського повіту. Тут колоністи придбали в одного з місцевих мешканців землю, де влаштували каплицю та цвинтар. Під впливом вдалої місії в унію перейшла навіть низка місцевих православних селян³⁷⁷. Така активність греко-католиків наполохала православному консисторію, яка почала вживати заходів для того, щоб у цьому невеликому селі постійно мешкав, як помічник настоятеля Кисилинської парафії,

³⁷⁵ Держархів Тернопільської обл. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 1472. Арк. 63.

³⁷⁶ Бахталовський Р. *Апостол з'єдинення наших часів*. Львів, 2021. С. 58.

³⁷⁷ Державний архів Волинської області (Далі – Держархів Волинської обл.). Ф. 46. Оп. 9. Спр. 1853. Арк. 97.

православний священник, котрий також мав викладати, з дозволу повітового шкільного інспектора, закон Божий для школярів³⁷⁸.

Другу на Волині суто греко-католицьку парафію було відкрито 1931 р. в с. Антонівка Костопільського повіту. Доволі багато галичан тут та в навколишніх хуторах придбало землю в 1926–1927 рр. Тоді ж в Антонівці оселився й невстановлений греко-католицький священник, котрий почав агітувати мешканців невеличких окружних сіл, яких переконував у тому, що як у них, так і в галичан одна «руська» віра. Привабливою для бідних селян була його пропозиція звершувати безкоштовні треби. Так вдалося заручитися підтримкою кількох місцевих селян, які надавали своє житло для звершення греко-католицьких богослужінь. Учителька с. Данчиміст, яка була уніаткою, пропонувала для цього шкільне приміщення. Проте вчасна реакція православного духовенства звела нанівець задум уніатів, які змушені були облишити ідею переконати православних селян і зайняти їх церкви (парафія мала три храми)³⁷⁹.

Ще один греко-католицький осередок на Костопільщині утворився в с. Малі Седлища. За словами місцевого православного священника, після переселення сюди галичани зрідка заходили в храм, але від пропозицій з'єднатися з православ'ям відмовлялися, стверджуючи, що у Львові їм обіцяли прислати греко-католицького священника. На різдвяні свята наприкінці 1928 р. до них справді хтось приїздив, а на початку 1929 р. греко-католики звернулися до влади по дозвіл молитись у місцевій православній церкві, що мотивували її давністю, а значить і належністю, в свій час, до унії. Це спровокувало гострий конфлікт між православними та греко-католиками³⁸⁰, після якого останні відмовилися надалі від претензій на православні храми. Невдачі змусили окружних греко-католиків побудувати в Антонівці свою каплицю, яка й стала центром їхньої парафії 1931 р. З часом греко-католицька парафія в Костопільському повіті зазнала певних змін: після освячення 1936 р.

³⁷⁸ Держархів Тернопільської обл. Ф. 148. Оп. 5. Спр. 194. Арк. 1–5.

³⁷⁹ Держархів Тернопільської обл. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 556. Арк. 55–71.

³⁸⁰ Держархів Тернопільської обл. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 556. Арк. 80–81.

каплиці в с. Малі Седлища³⁸¹ священник переселився сюди, хоча формально це село вважалось філією Антонівської парафії.

Відкриття парафій в Оздютичах і Антонівці значно полегшило роботу редемптористів, адже відтоді парафіяльним настоятелям було доручено опіку над греко-католиками, відповідно, Горохівського та Костопільського повітів. Місіонери їздили в інші місця проживання галичан — здебільшого це Ковельський, Володимирський та Сарненський повіти, хоча порівняно нечисленні греко-католики мешкали і в інших повітах. Варто зауважити, що на березень 1931 р., згідно з поданими від староств даними, наприклад, у Горохівському повіті мешкали 1223 греко-католики з Галичини, у Костопільському повіті — 1107, у Ковельському повіті — 869, у Володимирському повіті — 814, у Дубенському повіті — 379, у Кременецькому повіті — 236, у Сарненському повіті — 204³⁸².

1930 р. планувалося відкрити греко-католицьку парафію в с. Повурськ Ковельського повіту, куди щомісяця приїздив один із ковельських редемптористів, який звершував богослужіння в місцевій католицькій каплиці. Волинський воєвода Генрик Юзевський навіть устиг зарезервувати 30 га землі для проєктованої парафії³⁸³. Хоча в Міністерстві релігійних визнань і народної освіти ініціативу воєводи підтримували, навесні 1931 р. той сам відмовився відкривати в Повурську парафію, стверджуючи, що 280 осіб не зможуть утримувати священника³⁸⁴. Втім, в окремих документах згадується греко-католицька парафія в Повурську протягом усіх 1930-х рр.

Основними греко-католицькими центрами Володимирського повіту вважалися села Великі Жджари і Гнійне. В обох цих місцях у 1930-х рр. було побудовано каплиці. Як і у випадку з Повурськом, у документах релігійні осередки в цих селах теж інколи іменуються парафією. Так, 6 серпня 1937 р., на вимогу Міністерства внутрішніх справ, воєводський уряд надіслав у

³⁸¹ Wiadomości i notatki // *Oriens*. 1936. № 5. S. 159.

³⁸² Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 1889. Арк. 1–14.

³⁸³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie (AAN, MWROP): 472. k. 245.

³⁸⁴ AAN, MWROP: 472. k. 246.

Варшаву звіт, де вказано, що на Волині загалом існує чотири греко-католицькі парафії та 12 — візантійсько-слов'янських (неоунійних). Окрім парафій в Антонівці та Оздютичах, до греко-католицьких тут віднесено парафії в Повурську й Жджарах, перша з яких мала 200 вірних, а друга — 300. Однак тут визнано, що обидві ці парафії не мають настоятелів, тому їх обслуговують ковельські редемптористи³⁸⁵.

Попри наявність якоїсь кількості галицьких колоністів на Дубенщині, редемптористи були позбавлені необхідності обслуговувати ще й їх, адже в Дубному діяла семінарія східного обряду з храмом при ній. На початок 1934/1935 навчального року третина її вихованців (14 осіб) були греко-католиками від народження³⁸⁶. В часописі єзуїтів східного обряду «*Oriens*» 1937 р. переконували читачів, що семінарський храм відвідує чимало вихідців із Галичини³⁸⁷.

Окремі греко-католики мешкали й у двох найбільших містах Волинського воєводства — адміністративному центрі Луцьку та Рівному. Тож із часом унійні парафії було відкрито й тут, однак вони були специфічні, маючи серед відвідувачів як галичан, так і місцевих конвертитів (подібною була й парафія при монастирі редемптористів у Ковелі).

В Луцьку унійна парафія з'явилася 1934 р. Свого приміщення вона не мала, користуючись наданою від курії каплицею на католицькому кладовищі. Як переконувало православне духовенство, парафія існувала винятково для галичан³⁸⁸, однак староство стверджувало, що до її складу входили особи, частина з яких навернулася в унію через місіонерську діяльність ксьондзів, а частина — через непорозуміння з православною духовною владою³⁸⁹.

Останньою на Волині перед Другою світовою війною 1936 р. виникла невеличка унійна парафія в Рівному. Її нетривалий розвиток супроводжувався

³⁸⁵Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 1853. Арк. 97.

³⁸⁶Wiadomości i notatki // *Oriens*. 1934. № 5. S. 158.

³⁸⁷Wiadomości i notatki // *Oriens*. 1937. № 3. S. 95.

³⁸⁸Держархів Тернопільської обл. Ф. 148. Оп. 5. Спр. 190. Арк. 16; Унія й сектанти на Волині в цифрах // *Церква і нарід*. 1935. № 13. С. 406.

³⁸⁹Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 1853. Арк. 96.

конфліктами між галичанами та місцевими конвертитами, які не могли знайти між собою спільної мови з приводу засад функціонування парафії. Наприклад, греко-католики виступали проти розміщення в наданій від курії каплиці ікон, які вважали православними. Також вони забажали, щоб богослужіння звершувалось українською мовою, як це практикували на Галичині, хоча колишні православні парафіяни хотіли молитися церковнослов'янською мовою. Їх підтримав і настоятель Василь Грош, котрий також раніше був православним священнослужителем. Після того, як хор під керівництвом галичанина, попри заборону священника, заспівав у церкві українською, той зупинив богослужіння. Тоді на нього посипалися скарги в курію з боку галичан, які в підсумку припинили сюди ходити³⁹⁰.

Конфлікт у Рівному красномовно засвідчує, наскільки ментально різними були галичани та прихильники неоунії серед волинян. Однак усі вони мусили належати до однієї Луцької дієцезії, підпорядковуючись біскупу Адольфу Шельонжеку. Духовна влада католицького ієрарха пригнічувала як греко-католиків, так і неоуніатів, однак позбутись її вони не могли. Найбільшою поступкою для уніатів Волині з боку Ватикану стало рукопокладення 2 лютого 1931 р. в архієрейський сан Миколая Чарнецького з призначенням його апостольським візитатором уніатів Волині й Полісся (Лагіш, Р. 2014, с. 83). Водночас, він вважався лише вікарієм Луцького біскупа, який після цього залишився фактичним керівником усіх греко-католицьких та неоунійних парафій Волині, одноосібно приймаючи рішення відкривати нові парафії чи призначати священників. В обов'язки єпископа Миколая входило лише відвідування унійних парафій та висвячення учнів Дубенської духовної семінарії. Втім, не можна стверджувати, що біскуп Адольф ігнорував пропозиції свого вікарія, якщо той їх висловлював.

Слід зазначити, що Чарнецький ставився до своїх обов'язків дуже відповідально, набувши заслуженого авторитету як серед греко-католиків, так і серед неоуніатів. Примітно, що тільки з його призначенням на посаду

³⁹⁰ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 4129. Арк. 13.

апостольського візитатора на Галичині помітно покращилося ставлення до проекту неоунії, який у перші роки її поширення тут сприймали доволі прохолодно. Єпископ Миколай мав теплі взаємини зі Львівським митрополитом Андреем Шептицьким, з яким тісно спілкувався.

Ставши архіреєм, Чарнецький отримав більше можливостей для підтримки греко-католицьких осередків Волині. Так, 1933 р. він добився з папських фондів субсидії в 300 злотих для греко-католиків Гнійного. За ці кошти 1933 р. ті придбали в місцевого поміщика деревину, з якої наступного року побудували каплицю. Оскільки її зводили без необхідних дозволів, місцева влада заборонила там служити, але апостольський візитатор звернувся до папи, який посприяв залагодженню цієї проблеми³⁹¹.

Перешкоди в будівництві унійних каплиць були характерними для Волині у 1930-х рр., коли цивільна влада, зважаючи на загалом негативний досвід розвитку неоунії в другій половині 1920-х рр., почала скептичніше ставитися до перспектив цього релігійного руху. Водночас, не був заінтересований у розвитку унійної мережі на Волині й біскуп Адольф Шельонжек. Іще 1932 р. у львівській газеті «Діло» стверджували, що нові унійні парафії на Волині не відкриваються, бо це «не по духу Шельонжеку», оскільки для цього слід було б допускати в дієцезію унійних священників із Галичини, а «цього біскуп Шельонжек боїться більше, як чорт свяченої води». Разом із цим, Луцький біскуп, виходячи з власних амбіцій, мав «манію будування костелів на українській землі»³⁹².

Єдиним греко-католицьким священником із Галичини, якого прийняв Шельонжек у клір Луцької дієцезії, став отець Василь Додик. Протягом 1933–1938 рр. він виконував обов'язки декана окремого деканату, в який біскуп виділив усі греко-католицькі та неоунійні парафії Волині. Після його повернення на Галичину нового декана вже не призначали. Замість деканату було створено східну секцію Луцької біскупської курії, яку очолив колишній

³⁹¹ Бахталовський Р. *Апостол з'єдинення наших часів*. Львів, 2021. С. 58–59, 96–97.

³⁹² Наступ польського костелу. *Діло*. 1932. № 71. С. 2.

професор Дубенської семінарії ксьондз Мечислав Лещинський, котрий перейшов на східний обряд³⁹³.

Унійний клір Луцької дієцезії був доволі строкатим і неоднорідним. До нього входили й так звані «перельоти», як називали колишніх православних священників, і нововисвячені випускники Дубенської семінарії, і поодинокі греко-католики з Галичини, і тимчасово переведені у східний обряд латинські ксьондзи. Якоїсь визначеної стратегії відносно парафіяльних призначень цих осіб біскуп не мав, керуючись нагальною необхідністю. Попри функціонування на Волині семінарії східного обряду, її випускників бракувало для заміщення всіх священницьких вакансій на Волині, адже цей заклад освіти забезпечував кадрами також неоунійні парафії інших дієцезій. Через це настоятелями греко-католицьких парафій для галичан неодноразово призначали «перельотів», які мало підходили для роботи в таких умовах.

В Оздютичах греко-католицьку парафію якийсь час очолював латинський ксьондз Євстафій Симон, котрий згодом повернувся в латинський обряд³⁹⁴. 1932 р. його замінив отець Василь Додик, 1934 р. сюди призначено «перельота» Ксенофонта Кершу³⁹⁵, а потім іще одного колишнього православного — ієромонаха Іліана (Гука). В Антонівці довго служив отець Василь Додик, з 1937 р. — «перельот» Нифонт (Ведмідь), а з 1938 р. — випускник семінарії у Дубному Роман Данилевич³⁹⁶. Інші греко-католицькі каплиці на Волині залишалися без настоятеля. Клір утримувала Луцька курія, але у воєводському уряді стверджували, що час від часу невеликі субсидії надходили й від митрополита Андрея Шептицького³⁹⁷.

Відомостей про загальну кількість греко-католиків на Волині наприкінці 1930-х рр. знайти поки не вдалося. Доволі дискусійними варто вважати цифри, опубліковані в газеті «Діло». Тут стверджувалося, що на 1 вересня 1934 р. парафія в Антонівці мала 1200 вірних, парафія в Оздютичах — 1200 вірних,

³⁹³ Wiadomości i notatki. *Oriens*. 1938. № 3. S. 94.

³⁹⁴ Наступ польського костелу // *Діло*. 1932. № 71. С. 2.

³⁹⁵ Wiadomości i notatki // *Oriens*. 1934. № 5. S. 159.

³⁹⁶ Wiadomości i notatki // *Oriens*. 1938. № 3. S. 94.

³⁹⁷ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 1853. Арк. 98.

парафія Повурьську — 1300 вірних³⁹⁸. Згідно з урядовою статистикою, на літо 1937 р. парафія в Антонівці з філією в Малих Седлищах мала 1800 вірних, парафія в Оздютичах — 1200, парафія у Повурьську — 200, парафія у Жджарах — 200³⁹⁹. Пізніші дані стосуються тільки неоунійних осередків Волині.

Відразу після встановлення на Волині наприкінці 1939 р. радянської влади тут було ліквідовано Дубенську семінарію й Ковельський монастир редемптористів, приміщення яких націоналізували. Натомість частина парафіяльних осередків, зокрема в Оздютичах, Малих Седлищах, Антонівці, Гнійному, ще деякий час існувала. Більшість із них самоліквідувалися до 1944 р., а дві останні унійні парафії Волинської обл. у Гнійному та Гумнищі восени 1945 р. було примусово приєднано до Волинсько-Рівненської православної єпархії⁴⁰⁰.

Отже, поява у Волинському воєводстві греко-католиків пов'язана із переселенням сюди в 1920-х рр. вихідців з Галичини. У зв'язку з тим, що набули чинності положення конкордату між польським урядом і Ватиканом, духовну опіку над ними не могло взяти рідне для них греко-католицьке духовенство Галицької митрополії, тож колоністи мусили підпорядкуватися Луцькому католицькому біскупу Адольфу Шельонжеку. Той доручив обслуговувати галичан запрошеним зі Львова редемптористам, які восени 1926 р. осіли в Костополі, а через рік перебрались у Ковель, звідки їздили в містя компактного проживання колоністів. Не бажаючи розширення впливу греко-католиків у своїй дієцезії, біскуп не виявляв особливого сприяння місії редемптористів, однак дозволив відкрити 1929 р. греко-католицьку парафію в с. Оздютичі, а 1931 р. — в с. Антонівка, куди призначили окремих священників. Це значною мірою полегшило працю редемптористів, адже настоятелі цих парафій взяли на себе духовну опіку над греко-католиками, відповідно, Горохівського й Костопільського повітів. Попри те, що греко-католицькі каплиці з'явилися ще в низці сіл, окремих священників сюди не призначали, тому іменування цих сіл

³⁹⁸ Скільки визнаців має унія на північно-західних землях? // *Діло*. 1935. № 211. С. 5.

³⁹⁹ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 1853 Арк. 97.

⁴⁰⁰ Держархів Волинської обл. Ф. Р-605. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 115.

парафіями сумнівне. В низці міст Волинського воєводства виникли унійні парафії, членами яких стали як вихідці з Галичини, так і місцеві уродженці, які пристали до неоунії. Однак через зовсім різну ментальність цих двох груп, на таких парафіях інколи виникало нездорове суперництво, що найвиразніше проявилось у Рівному. Крім редемптористів, галицьких колоністів обслуговували колишні православні священники-конвертити, випускники Дубенської семінарії східного обряду, священники з Галичини та тимчасово переведені в східний обряд католицькі ксьондзи. Всі вони входили в окремий деканат Луцької дієцезії та перебували в залежності від біскупа. Такий стан справ не змінився після того, як у лютому 1931 р. було рукопокладено у єпископський сан і призначено апостольським візитатором уніатів Волині й Полісся Миколая Чарнецького. Той був авторитетом серед уніатів і сприяв вирішенню їхніх проблем, однак залишався у підпорядкуванні Луцького біскупа. Мережа греко-католицьких осередків Волині почала скорочуватися після приєднання заходу України до СРСР, а остаточно її ліквідовано восени 1945 р.

Баран, З. 1998. До питання про аграрну політику урядів міжвоєнної Польщі стосовно Західної України. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Вип. 33. С. 146–153.

Ковалів, В.-Й. 2007. Ліквідація неоунії в Луцькій дієцезії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичні науки*. Вип. 8. С. 271–288.

Крамар, Ю. 1998. Проблема неоунії на Волині у міжвоєнний період. *Науковий вісник ВДУ. Історичні науки*. Вип. 1. С. 68–73.

Крамар, Ю. 2015. Неоунійний рух на Західній Волині у міжвоєнну добу (1921–1939). *Студії і матеріали з історії Волині*. С. 206–215.

Кучерепа, М. 2010. Неоунія на Волині. «*Да всі єдино будуть*». *Міжнародна наукова конференція, присвячена історії Греко-Католицької Церкви на Волині*. Луцьк — Володимир-Волинський. С. 134–141.

Лагіш Р. 2014. Місійна діяльність Миколая Чарнецького та отців Редемптористів на Волині (1926–1938 рр.). *Гілея*. Вип. 80. С. 81–86.

Лупій О. 2014. Служіння ієромонаха Миколая Чарнецького на Волині та його значення для місійної діяльності греко-католиків. *Добрий пастир*. Вип. 6. С. 74–80.

Марчук-Футала, Г. 2023. *Озютичі: нариси з історії*. Луцьк: ФОП Мажула Ю. М.

Пилипів, І. 2013. Правовий статус Греко-католицької церкви в Другій Речі Посполитій (1925–1939 рр.). *Збірник наукових праць «Інвективність державного управління»*. Вип. 34. С. 153–162.

Скаун, Р. 2007. «Нова унія» у Другій Речі Посполитій (1924–1939). *Ковчег*. Т. 5. С. 204–247.

Скакун, Р. 2018. «Сторож братові своєму»: агентура органів безпеки СРСР у середовищі греко-католицького духовенства в 1939–1941 роках. *Ковчег*. Т. 8. С. 72–189.

Стоколос, Н. 1999. Неоунія як експеримент східної політики Ватикану в Польщі (1923–1939 рр.). *Український історичний журнал*. № 4. С. 74–89.

Rzemieniuk F. 1999. *Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego. Neounia*. Lublin.

Baran, Z. 1998. Do pytania pro agrarnu polityku uriadiv mizhvoiennoi Polshchi stosovno Zakhidnoi Ukrainy [To the Question of the Agrarian policy of the Governments of Interwar Poland in Relation to Western Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna*. Vyp. 33. S. 146–153 [in Ukrainian].

Kovaliv, V.-I. 2007. Likvidatsiia neounii v Lutskii diietsezii [Liquidation of the Neo-Union in the Lutsk Diocese]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Seriiia: *Istorychni nauky*. Vyp. 8. S. 271–288. [in Ukrainian].

Kramar, Yu. 1998. Problema neounii na Volyni u mizhvoiennyi period [The Problem of Neo-Union in Volyn in the Interwar Period]. *Naukovi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia: Istorychni nauky*, Vyp. 1. S. 68–73. [in Ukrainian].

Kramar, Yu. 2013. Neouniinyi rukh na Zakhidnii Volyni u mizhvoiennu dobu (1921–1939) [The Neo-Union Movement in Western Volyn in the Interwar Period (1921–1939)]. *Studii i materialy z istorii Volyni*. S. 206–215. [in Ukrainian].

Kucherepa, M. 2010. Neouniia na Volyni [Neo-Union in Volyn]. «*Da vsy yedyno budut*». *Mizhnarodna naukova konferentsiia, prysviachena istorii Hreko-Katolytskoi Tserkvy na Volyni*. Lutsk — Volodymyr-Volynskiy. S. 134–141. [in Ukrainian].

Lahish, R. 2014. Misijna diial'nist' Mykolaia Charnets'koho ta otsiv Redemptorystiv na Volyni (1926–1938 rr.) [Missionary Activity of Mykola Charnetsky and the Redemptorist Fathers in Volhynia (1926–1938)]. *Hileia*. Vyp. 80. S. 81–86. [in Ukrainian].

Lupij, O. 2014. Sluzhinnia ieromonakha Mykolaia Charnetskoho na Volyni ta yoho znachennia dlia misiinoi diialnosti hreko-katolykiv [The Service of Hieromonk Mykola Charnetskyi in Volyn and its Significance for the Missionary Activity of Greek Catholics]. *Dobryi pastyr*. Vyp. 6. S. 74–80. [in Ukrainian].

Marchuk-Futala, H. 2023. *Oziutychi: narysy z istorii* [Ozyutychi: essays on history], Lutsk. [in Ukrainian].

Pylypiv, I. 2013. Pravovyi status Hreko-katolytskoi tserkvy v Druhii Rechi Pospolytii (1925–1939 rr.) [Legal Status of the Greek Catholic Church in the Second Polish-Lithuanian Commonwealth (1925–1939)]. *Zbirnyk naukovykh prats «Nvektyvnist derzhavnoho upravlinnia»*. Vyp. 34. S. 153–162. [in Ukrainian].

Skakun, R. 2007. «Nova uniia» u Druhii Rechi Pospolytii (1924–1939) [«Neo-Union» in the Second Polish-Lithuanian Commonwealth (1924–1939)]. *Kovcheg*. Т. 5. С. 204–247. [in Ukrainian].

Skakun, R. 2018. «Storozh bratovi svoiemu»: ahentura orhaniv bezpeky SRSR u seredovyshchi hreko-katolytskoho dukhovenstva v 1939–1941 rokakh [«Watch over your brother»: the Agency of the Security Agencies of the USSR among the Greek Catholic Clergy in 1939–1941]. *Kovcheg*. Т. 8. С. 72–189. [in Ukrainian].

Stokolos, N. 1999. Neouniia yak eksperyment skhidnoi polityky Vatykanu v Polshchi (1923–1939 rr.) [Neo-Union as an Experiment of the Eastern Policy of the Vatican in Poland (1923–1939)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4. S. 74–89. [in Ukrainian].